

FÉNY – ÉLMÉNY

BRIGHT – EXPERIENCE

F. Orosz Sára DLA

Egyetemi adjunktus

Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Szent István Egyetem

E-mail: f.orosz.sara@gtk.szie.hu**Rövid összefoglaló****Fény – élmény**

A kultúra és a fény megnyilvánulásai a világ művészettörténetében

A fény szerepe a kezdetektől meghatározó az emberi kultúrtörténetben. A különböző korok művészei megannyi eltérő módon fogalmazták meg az erről alkotott képüket. Festmények, plasztikák, valamint a tárgykultúra számos opusza is erről tanúskodik. Vajon milyen szempontok szerint öltött testet az ihlet és a fenti tárgy egysége? A tanulmány bepillantást enged abba, hogy a világ mely részén hogyan vélekedtek erről a képzőművészet és az iparművészeti terület különböző ágaiban alkotó gondolkodók.

Kulcsszavak és kifejezések: fény, vizuális művészet, ősi és kortárs művészet, képző- és iparművészet, művészettörténet

Abstract**Brightness– experience**

Expressions of the culture and bright in the art history of the world

The role of brightness has been very important from the beginning of the cultural history of mankind. Different ages have had different interpretations of the image they created about it. Paintings, sculptures and many other art pieces have visible expressions of it. What is the point of view behind the unity of the idea and the expression of light? The essay provides a greater insight into the diverse ideas of different artists from different parts of the world.

Key words and expressions: brightness, visual art, ancient and contemporary art, fine and applied art, art history

FÉNY – ÉLMÉNY

A fény szerepe valamennyi művészeti ágban döntő jelentőségű, csakúgy, mint mindennapjainkban. Ahogy az élőlények döntő hányadának alapvető életfunkcióit befolyásolja, úgy határozza meg egy műalkotás – festmény, szobor, vagy épület – jellegét, és azt is, hogy az milyen hatással van ránk pszichésen, illetve fiziológiailag. Ha például egy rendelő előtt kell várakoznunk, melynek várója nincs megfelelően megvilágítva – természetes, vagy akár mesterséges fényvel – hamarosantürelmetlenné válunk, majd egyre feszültebbé. Nem véletlen, hogy a mind hosszabb éjszakájú, ködös őszi, vagy téli napok alatt annyi rosszkedvű emberrel találkozunk. Télen - még olyankor is, ha kopogós fagy, vagy nagy hó van - amennyiben ragyog

a nap, minél többen rajzanak ki a szabadba és indulnak el sétálni, hiszen mindenki testileg-lelkileg egyaránt felfrissül a fényben.

Nemrég még nálunk a vendéglátóhelyek, kávéházak csak a hidegebb éghajlatról hozzánk érkező turisták kedvéért tartottak fent télen is teraszhelységet. Mára bevett szokás, hogy jó meleg plédekkel, párnákkal ellátott székeket tesznek ki az asztalok mellé, ahol jól felöltözve kellemesen lehet az időt mútatni. Napsütésben ezek a helyek zsúfolásig megtelnek, és az emberek vidáman kortyolgatják forró italaikat.

Természetes és mesterséges fény

Bármely vizuális művészeti műfajjal kezdünk el foglalkozni, nyomban kiderül, hogy a megvilágítás – akár a természetes fényviszonyok kiaknázása által is – önálló és rendkívül gazdag vizsgálati területet jelent.

Mondhatnánk: *világossá válik*. Nem véletlen, hogy a magyar nyelv ezzel a szép és egyszerű formával fejezi ki, ha valamilyen problémát sikerül tisztázni.

Az építészet egyik önálló ágát, a templomépítészetet is alapvetően befolyásolta a fény. A román kor templomainak kicsiny, lőrészerű ablakait mintha az építészek többféle módszerrel igyekeztek volna kompenzálni. Ezek egyike a bejárat fölött elhelyezett rózsablak, ami kezdetben kisebb, és színtelen, később azonban a gótikában óriási méretűvé, színessé, és díszessé válik. A román kori tervezők másik technikája a fény „begyűjtésére” a bélietes kapu¹, melynek mélyén ugyan a teljes kapuzathoz képest kisméretű kapu áll, hatásában mégis óriásinak tűnik. Bár még minden nyílászáró kicsi, az ablakok körül nyíló – kifelé szélesedő – rések és keretek, valamint a kapubéllettel megnövelt, szintén szélesedő bejárat valójában úgy működik, mint egy fénycsapda.

Ennek a kapuzati formának más fontos, a pszichére ható jelentősége is van. Korábban már utaltam a pszichológiából ismert tényre, miszerint az íveknek attól függően, hogy merre nyílnak, illetve záródnak, eltérő lelki hatásuk van. A felénk záródó ív az érkezőt hívogatja, befogadó és védelmező jelleggel bír:

érkező ----)

Ezzel szemben a felénk domború felével álló ív taszít, háritó, elutasító jellegű:

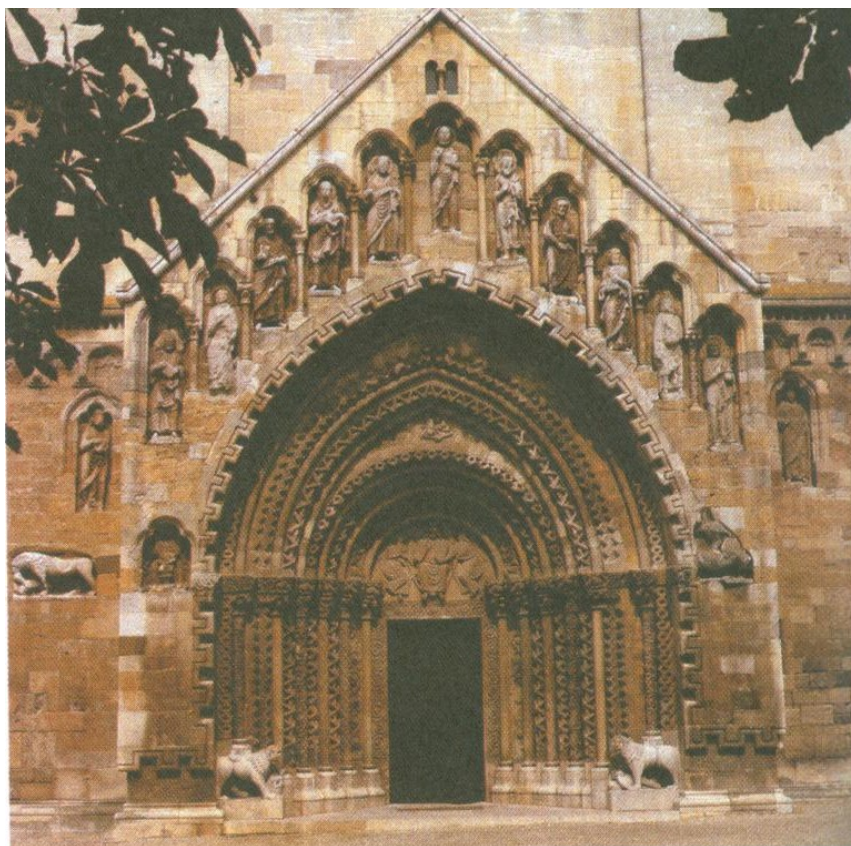
érkező ----(

Ennek valóságát akkor is megfigyelhetjük, ha belépünk egy fogadótérbe, legyen az szállodai hall, vagy egy cég recepciója. A tér elrendezésén áll vagy bukik az első benyomásunk egy idegen enteriőrbe érkezéskor. Ugyanez érvényes a bútorokra is, például egy ívesen vágott asztal lapja egyáltalán nem mindegy, hogy merre ívelődik azon a helyen, ahol mellé ülünk, vagy állunk.

Eszerint megállapítható, hogy az ilyen jellegű templomok kapuzata nem csupán nyílászáróként szolgál, hanem invitálja is az érkezőt az Isten házába.

---

¹**kapubéllet** a fal vastagságában kialakított lépcsős vagy ferde falfelület; a középkori templomokban gyakran igen gazdagon, oszlopokkal, szobrokkal díszítették

1. kép: A JÁKI TEMPLOM BÉLLETES KAPUZATA (1220-1256) Imrehné, p. 162.

A Jáki templom kőből faragott kapuívainak mindegyike más díszítésű, valamennyi keretbe önálló motívumrendszert faragtak az igen felkészült középkori kőfaragó mesterek. A bejárat fölött és mellett a tizenhárom fülkében a tizenkét apostol, legfelül pedig az Isten áll. A kaput két kőből való oroszlán őrzi.

A következő művészettörténeti korszak, a gótika már jelentősen megnöveli az ablakok méretét, de csak függőleges irányban. A korstílusra jellemző, magasba törő vonalvezetés az Istennel való kapcsolatot hivatott szolgálni. A klasszikus gótikában kiteljesedő, míves díszítettség - ahol megannyi társművészeti² műfaj teret kap; a dús kőfaragványok, a csipkézett üvegablakkeretek, a finoman mintázott szobrok - mind a keresztény hit dicsőségét hirdetik.

---

²társművészetek mindazon művészeti műfajok, amik a fő művészeti megnyilvánulás szándékait segítik. pl. ötvös-, üveg-, és kerámiaművészet (a szertartásoknál használatos eszközök és tárgyak, áldozati kelyhek, stb.), vagy a textilművészet (kárpitok és egyedi szőnyegek, térelválasztók, függönyök).

2. kép: GÓTIKUS KATEDRÁLIS ÜVEGABLAKA. (Chartres, XII. sz.) Katedrálisok, p. 33.

A fény szerepe döntő jelentőségűvé válik, hiszen a korábban jellemző falfestmények helyét átveszik a színes üvegablakok, melyeknek fontos narratív szerep jut. A hatalmasra növekvő üvegablakok a bibliai történeteket jelenítik meg. A kor sok szempontból kiemelkedő produkciója a híres francia katedrálisok egyike; Chartres.

A chartres-i székesegyház, amelyet a művészek bálványoznak, a költők versbe foglalnak, a katedrálisok varázslatos királynője. Hatása alól senki nem bírja kivonni magát. A székesegyház 876 óta őrzi Mária egyik ruháját, amelyet – a legenda szerint – Nagy Károly Jeruzsálemben kapott ajándékkul keresztes hadjárata során. A vizsgálatok kimutatták, hogy az anyag valószínűleg a kereszténység első évszázadából, Szíria környékéről származik. Chartres évszázadokon keresztül a Mária-kultusz egyik központja volt, s még ma is özönlenek ide a zarándokok a világ minden tájáról, hogy a ruha oltalmazó erejéből részesüljenek.

A gótikus templom alapja az 1020-ban leégett, eredetileg Karoling-kori épület lett. A régi falak egyes részeit felhasználták a kripta építésénél. Fulbert püspök, majd Gottfried de Léves irányításával a 12. század elejére készült el az épület fő tömege. Nyugati homlokzatát, és az északi tornyot a 13. században fejezték be. 1194. június 10-ről 11-re virradó éjszaka a székesegyház és a város jelentős része a tűz martalékává vált. A kétségbeesett nép azt hitte, hogy Mária ruhája is megsemmisült. Ezt azonban sikerült megmenteni, és hálából az emberek a legnagyobb anyagi áldozatokat is vállalták, csak hogy a katedrális újrapépítsék. Az újjáépítés az eredeti tervek alapján folyt: *az első épületen ismeretlen építésének vázlatai szerint dolgoztak*. Mindez különösen harmonikus, egységes jelleget kölcsönöz a székesegyháznak.

A XII. századra megszerzett gótikus építészeti ismeretek leegyszerűsítése, az újfajta támrendszer miatt szerkezetileg szükségtelenné vált *empóriumok*³ elhagyása, valamint az egyenlő magasságú árkádzóna és felső gádorgyökeresen új fényviszonyokat teremtettek. A pompás figurális díszítés és a bélietiszobrok mellett, mindenekelőtt az ablakok alapozták meg Chartres hírnevét. A gótikus térhatás legfontosabb eleme, a szakrális fény itt ma is éppúgy jelen van, mint a középkorban. Az eredetileg 186 színes, bibliai történetek hihetetlen sokaságát ábrázoló üvegablak közül 152 hiánytalanul megmaradt, és ugyanolyan valószerűtlenül ragyogó fényben fürösztö a belső teret, mint hajdanán.⁴

A teherhordó funkció alól mentesülő falak már csak a tér lezárását szolgálták, a felületükbe épített ablakok méretét nem korlátozták statikai tényezők. A gótikus épületek már szinte csak tartóvázból és ablakokból álltak, a rajtuk átszűrődő fény elvarázsolta a templomba lépőket, akik a szín és a fény egységében Isten megtestesülését és a hit erejét látták.⁵

3. kép: Desidero/Francesco Nomé: KÉPZELETBELI TEMPLOM BELSEJE(1593-1644)

A XVI-XVII. század fordulóján élő festőt elsősorban a fény ragadta meg irreálissá növelt gótikus katedrális belső terét ábrázoló kép alkotásánál. A beáradó ragyogás részletesen bemutatja a jobb oldalon lévő fülkékkel, csavart oszlopokkal és szobrokkal dúsan díszített falfelületet.

A középkori elképzelés szerint a templom a mennyei Jeruzsálem földi mása, azt tehát méltón kellett képviselnie. A gótikus katedrális ezt égbetörő formáival valósította meg. Az égbenyúló tornyok és templomhajók magasságát hangsúlyozza a függőleges tagolás és a boltozatok, nyílások csúcsíves megformálása.⁶

³ **empórium** (gör-lat) az oldal- vagy kereszthajók feletti árkados, karzatszerű rész a gótikus templomokban

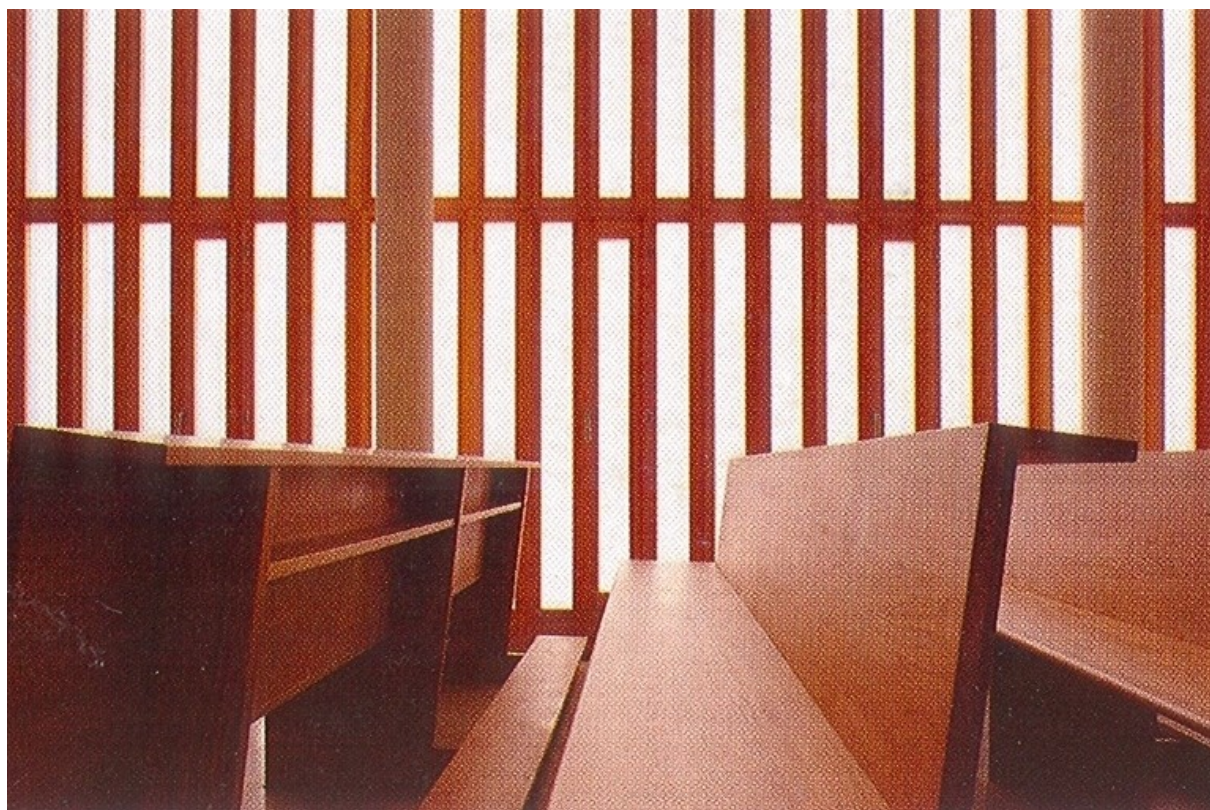
⁴ Charlotte Behringer: (1991) Chartres in Katedrálisok, az európai templomépítészet százegy remekműve. Dunakönyv Kiadó, Budapest, 1993. p. 32.

⁵ Imrehné, Sebestyén Margit: (2007) A képzelet világa, Apáczai Kiadó, Celldömölk, p. 188.

⁶ Tatai Erzsébet: (2004) Művészettörténeti ismeretek Enciklopédia Kiadó, Budapest p. 86.

A neves kortárs magyar építész Nagy Tamás több templomot is tervezett különböző felekezetek számára. A legutóbbit Gödöllőn szentelték 2007-ben, ez a Szentháromság nevű római katolikus templom.

4. kép: Nagy Tamás: SZENTHÁROMSÁG TEMPLOM (2007 Gödöllő)

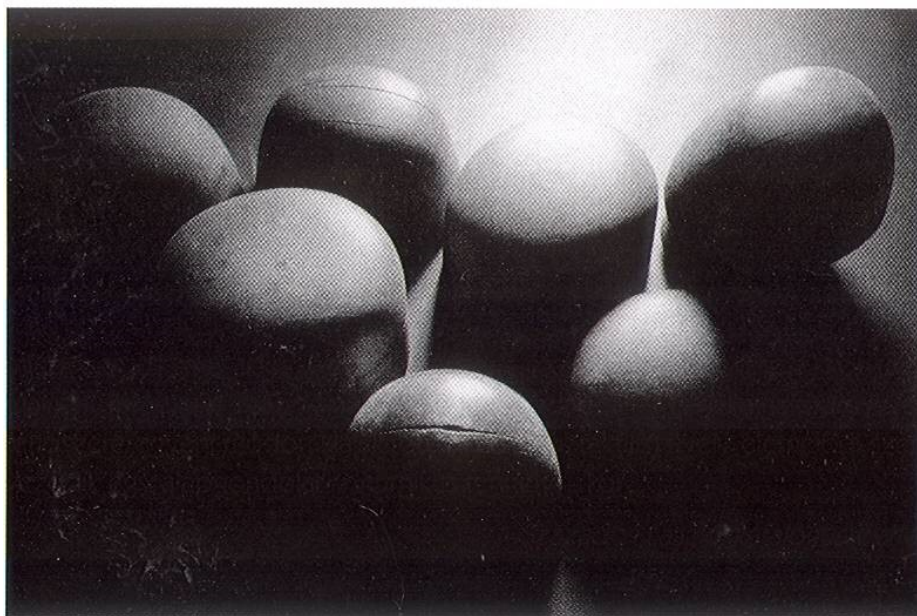
A skandináv építészetre jellemző természetes anyaghasználaton kívül (fa, mészkő, agyagtégla), figyelemre méltó, ahogyan a tervező a kontinuitást értelmezi. A fent leírt magasba törő, függőleges vonalvezetés – mely az égiekkel való kapcsolatot segíti – itt a téglából emelt fényterelő lamellák irányában testesül meg. Ismét itt egy szép példa arra, hogy hogyan őrizhető meg és menthető át napjaink vizuális kommunikációjába egy ideológiai aspektus formai kifejezése a múltból.

A természetes fény szerepe a fényképezésnél is meghatározó, akár meg is változtathatja egy tárgy vagy tárgy-együttes eredeti jelentését. Lovas Ilona - aki eredetileg textiltervező – itt egy *installációt*⁷ komponált, melyekről természetes fényben készült a felvétel. Ezt onnan látni, hogy a fény egyetlen irányból jön, sehol nem látunk a tárgyak árnyékos felén reflexeket, mesterségesen derített felületeket. A gömbölyded formákról nem is pontosan tudjuk, hogy mik; talán különleges kavicsok, vagy viaszból való formák.⁸ Feltehetően a művész szándékát nem a tárgyak mibenléte, hanem az egy csoportban lévő, lágy formájú egységek kontrasztos fényben való jelentése izgatta, amivel a hangulatunkra, érzelmeinkre akart hatni. Valójában a polgári divatot előállító kézműves technikák több évszázados hagyományából merített a művész. „Szerszámokat”, az egyik öltözék-kiegészítő eszközt vette elő és tette az installáció

⁷*installáció* (lat) **1. műv** kiállítás belső berendezése, a kiállított tárgyak hordozói (pl. vitrin, polc, makett, képkeret, posztamens, tárló) **2. műv** új képzőművészeti műfaj, melynek során az alkotó több kisebb egységből új művet hoz létre **3. műsz** berendezés, felszerelés **4. műsz** készülék felszerelése, beszerelése

⁸ A művésznővel való személyes beszélgetésből tudom, hogy a tárgyak *kalapkopfok*, olyan fából készült formák, melyek a kalap készítésénél segítik a végső forma kialakítását és megtartását.

alkotórészévé, azaz a művész hétköznapi használati tárgyakat emelt a képzőművészet kifejezőeszközei közé.

5. kép: Lovas Ilona: INSTALLÁCIÓ (2007)

Egy interieur hangulata alapvetően megváltozik aszerint, hogy természetes fénnel vagy mesterséges eszközökkel világítjuk meg.

A XIX. század egyik legjelentősebb művésze Henry Toulouse-Lautrec olyan témákkal foglalkozott, amelyek az élet árnyoldalát mutatták be. Szemben a művészetben korábban általában preferált, kiegyensúlyozottságot és harmóniát sugárzó jelenetekkel, ő a párizsi éjszakák romlottságát és a rossz hírű lokálokban fellépő táncosnőket ábrázolta. A bravúros rajztudású művész szembetűnő testi hibája⁹ miatt járt ilyen típusú szórakozóhelyekre. Az alábbi kép már címében is hordozza a romlottságot. *Rat Mort*, azaz *Döglött patkány* a mulató neve. Figyeljük meg, hogy milyen szokatlan megvilágításban jelennek meg a kép szereplői. A fényforrás nem a klasszikus portré megvilágítás szabályait követi, ami szerint a fény oldalról, kissé felülről érkezik az arcra - a modell számára előnyösen, a szem alatt lévő karikákat, illetve az arcon lévő ráncokat nem kiemelve. Toulouse-Lautrec épp az ellenkezőjét teszi, alulra helyezi a fényforrást, ezért a főszereplő nő talán az abszinttól felfúvódott pufók arca a mosoly ellenére kissé riasztóvá válik. Jellemző az intelligens művészre az is, ahogyan a bátor – a korban teljességgel avantgárd¹⁰ – képkivágást úgy oldja meg, hogy a nő mellett ülő férfi nem felismerhető, mintha csak véletlenül elfordult volna, holott feltehetően arról volt szó, hogy Toulouse-Lautrec az urat nem akarta kompromittálni azzal, hogy egy ilyen mulatóban örökíti meg. A főalak öltözete nagyvonalú ecsetkezeléssel, szinte durva vonásokkal megoldott, a fény csak helyenként villan meg, mégis szinte tapintható az áttetsző tüll-jellegű anyag minősége és

⁹ Henry Toulouse-Lautrec gnóm volt. A grófi család sarjaként született művész lábai egy gyermekkori betegség miatt nem fejlődtek ki, így a felnőtt férfi felsőtestéhez aránytalanul rövid láb párosult. Ez nem tartotta őt vissza az élet minél teljesebb élvezetétől. Lecsúszott lokálokban töltötte ideje nagy részét, ahol azonban folyamatosan dolgozott, rajzok százait készítve.

¹⁰ **avantgárd** a klasszikus modernség után a művészet gyökeres, programszerű megújítását hirdető művészeti irányzatok gyűjtőneve. A kifejezést olyankor is használjuk, ha valaki a korára jellemző kifejezési módokat meghaladó, az ismert formákon túlmutató megnyilvánulással él.

esése. A berendezés egyszerű, és bár a festő csupán néhány tárgyat mutat be – az ülóbútor mélyvörös plüsskárpitját, a világos bárasztal lapját, és háttérben a falon az üvegbúrában pislákoló mécsest – mégis tökéletesen jellemző képet nyerünk a korra és a társadalmi csoportra jellemző lokálról.

6. kép: Henry Toulouse-Lautrec: A „RAT MORT”-BAN(1899)

Az effajta megvilágításnak azonban már a reneszánszban is volt előképe. A virtuóz rajztudású Rembrandt van Rijn szintén kedvelte az effajta, kifejezetten előnytelen megvilágítási módot. Az itt bemutatott önarcképén még el is fordul a fénytől, sőt grimaszol, ami a XVII. század hajnalán egyáltalán nem volt megszokott. Érzékeny grafikájú rézkarcán¹¹ a kócosan göndörödő hajtincsek a beállítás természetességét hangsúlyozzák.

---

¹¹**rézkarc:** sokszorosító grafikai eljárás, melynek során a rézlemezbe karcolja a művész hajszálvékony tűvel a rajzot. E mélyedésekbe kerül a festék, ami a rányomott papír felületén marad, így készül a nyomat. Egy lemezről több nyomatot is lehet húzni, ezeket a készítés sorrendjében számokkal látja el a művész. Azok a legértékesebb nyomatok, amik kis sorozatok részét képezik, és az első nyomatok közül valók.

7. kép: Rembrandt: TÁTOTT SZÁJÚ ÖNARCKÉP(1630)

A fény-árnyék hatások legnagyobb mestere Rembrandt volt. A megvilágítás formaképző, térképző és dramatikusan hatást fokozó szerepéről mindent tudott.¹²

Az idő mint tényező

A Toulouse-Lautrec által ábrázolt mulató-térhez hasonló látható az alábbi kortárs felvételen. Egészen más hangulatot áraszt, holott berendezése ugyanezt a kort idézi. A fénykép egy olyan helyen készült, ahol a település felvirágzásakor épített XVIII-XIX. századi városképhez alkalmazkodva alakították ki az enterieur-t. A bútorok a híres cseh Thonet gyár szellemét idézik, noha itt nyilvánvalóan csak másolatokról, illetve utánzatokról van szó. Önmagában az a tény, hogy a képen nem jelennek meg szereplők, máris különös jelleget kölcsönöz a fotónak, annál is inkább, mert így az emberek öltözete alapján nem tudjuk meghatározni a kort. Ezt a bizonytalanságot fokozza, hogy napjainkra nem jellemző a berendezés. Érdekes időtlenséget idéz elő ezekkel az egyszerű eszközökkel a fotográfus.

---

¹² Tatai, p. 156.

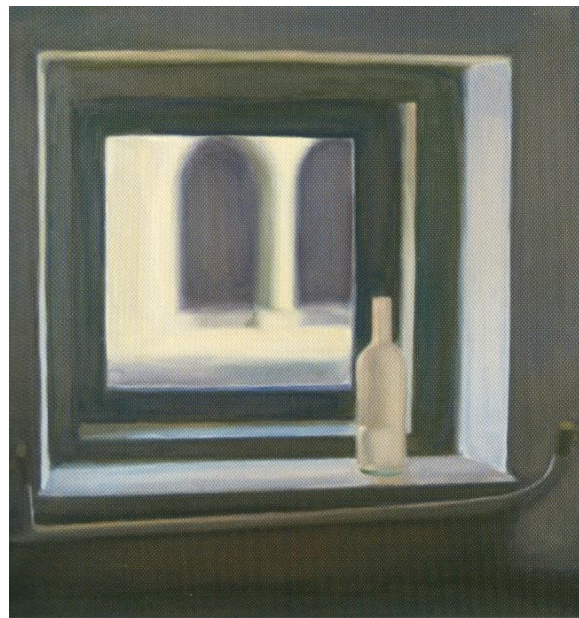
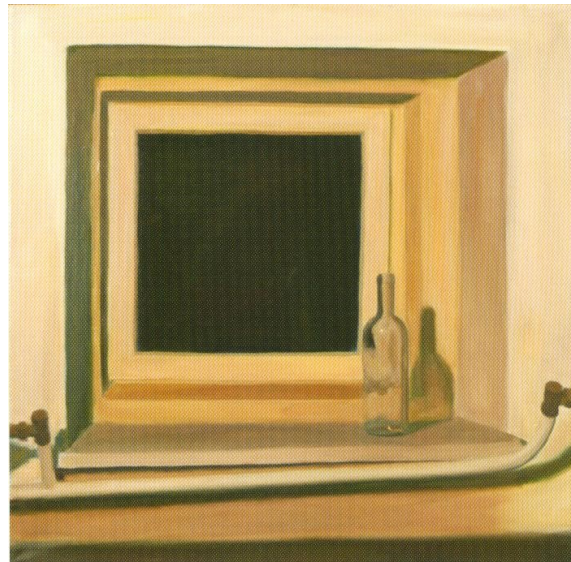

8. kép: F. Orosz Sára:REGGEL A HAMVAY KÚRIA KÁVÉHÁZÁBAN(2010)

Az intim hangulatú térbe csak az ablakon át szűrődik be a fény. Természetes, őszi reggeli fény, derengő napsütéssel, ami megcsillan az asztal sarkán, kissé álomszerűvé, melankolikussá téve a kompozíciót.

A kortárs festőművészet egyik fő problémaköre szintén a fény, illetve a fény mozgása által előidézett jelentésváltozások. A következőkben bemutatott képek bizonyítják, hogy ugyanazt a beállítást mennyire különböző *kontextusba* helyezi a természetes, illetve a mesterséges fényben való megörökítés.

9. kép: Rólik Ádám: CSENDÉLET ESTE. CSENDÉLET NAPPAL.(1983) A festmény ideje, p. 32.

Néhány pillanat elmúltával bárki észreveszi, hogy ugyanarról a beállításról készült mindkét festmény. Figyelemre méltó a téma, mely éppen hétköznapiságánál fogva érdekes. Az egyszerű kis ablak alatt még a ferdén felszerelt gázcső is látszik, a kompozíció részét képezi, holott nem szép, de még szerkezeti szempontból sem különleges. A poros, üres borosüveg is legfeljebb csak kissé nyomasztóbbá teszi a beállítást, mintha ott felejtették volna egy rosszul eltöltött este után. A régi mesterek alázatával megfestett két kép mégis izgalmassá és elgondolkodtatóvá válik attól, ahogy az ablak különböző értelmet nyer a mesterséges illetve a természetes fényben. Az esti képen a sötét miatt szorongás fogja el a szemlélőt, és talán némi félelem attól, ami odakint van és nem látható. A nappali fényben viszont a kívül lévő tér fényben úszik, és optimista hangulatot sugall ugyanaz az ablak, mintha csak arra várna, hogy kitárjuk az éjszaka után.

E példákon át kívántam szemléltetni, hogy a fény mennyire lényeges szereplője az életünknek, és hogyan kíséri végig és határozza meg az emberi kifejezés vizuális formáit a kultúrtörténetben.

Irodalom:

1. BEHRINGER, Charlotte: (1991) Katedrálisok, az európai templomépítészet százegy remekműve (1993)Dunakönyv Kiadó, Budapest, 33.
2. DRUDY, Elizabeth (1999) Self Portraits of the World's Greatest PaintersPRC Publishing Ltd. London, 46.
3. GOMBRICH (1983) A művészet történeteGondolat, Budapest, 26, 152.
4. IMREHNÉ Sebestyén Margit (2007) A képzelet világaApáczai Kiadó, Celldömölk, 188.
5. TATAI Erzsébet (2004) Művészettörténeti ismeretekEnciklopédia Kiadó, Budapest, 86., 156.

Kiállítási katalógus és meghívó:

1. A FESTMÉNY IDEJE, az újraértelmezett hagyomány/Time of painting, tradition reinterpreted. Kurátor, szerk. Muladi Brigitta, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 2007. 32.
2. LOVAS ILONA textilművész és NAGY TAMÁS építész kiállítási meghívója, Budapest, 2006.